

Ocena

rozprawy doktorskiej mgr Kariny Akopovej-Krzaczyńskiej

nt: *Obraz rodziny w gruzińskich i polskich podręcznikach do nauki języka ojczystego*

(studium porównawcze)

Uwagi ogólne

Od początku XXI wieku jesteśmy świadkami gwałtownych przeobrażeń w życiu politycznym, społecznym, ekonomicznym i kulturalnym. Język i sposoby jego kształtowania nie pozostają obojętne na te zmiany. Krystyna Waszakowa w artykule *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku: dynamika procesów sprzyjających internacjonalizacji*¹ wskazała trzy żywe tendencje: 1. internacjonalizacji, 2. demokratyzacji, 3. systemowo-strukturalne i typologiczne, które zintensyfikowały zmiany języka w krajach byłego bloku sowieckiego w ciągu ostatniego dwudziestolecia, a w Polsce po roku 1989. Interesujące będzie, w jakim stopniu zmiany te dotyczą rodziny, jej obrazu w języku. Odpowiedź spodziewamy się uzyskać po lekturze przedstawionej do oceny dysertacji. Mgr Karina Akopova-Krzaczyńska w pracy doktorskiej pt. *Obraz rodziny w gruzińskich i polskich podręcznikach do nauki języka ojczystego (studium porównawcze)*, napisanej pod opieką naukową dr hab. Danuty Krzyżyk, prof. UŚ, wychodzi naprzeciw zaakcentowanym problemom.

O tytule rozprawy

Pierwsza część tytułu rozprawy wskazuje już na metodologię pracy. Będzie ona wzięta z językoznawstwa kognitywnego, czyli dotyczyła m.in. językowego obrazu świata (JOS), świata wartości i wyróżnionej – szczególnie wartości – rodziny. Część druga tytułu mówi o tym, że *obraz rodziny* zostanie ukazany w podręcznikach szkolnych do nauki języka ojczystego: polskiego i gruzińskiego. Będą więc też rozważania o podręcznikach, czyli narzędziach wspierających pracę uczniów i nauczycieli, który korzystają z nich nie „strona po stronie”, lecz dopasowując działania do potrzeb i możliwości uczniów. Z uzupełnienia podanego w nawiasie dowiadujemy się dodatkowo, że będzie to studium porównawcze. Niestety, nie zostało w tytule dysertacji określone, do których klas badane podręczniki są adresowane, a więc jakiego wieku uczniowskiego dotyczą. Dokładne informacje o materiale badawczym znajdziemy we *Wstępie: W przypadku szkół gruzińskich są to podręczniki przeznaczone dla II etapu edukacyjnego, czyli dla piątej, szóstej, siódmej, ósmej i dziewiątej klasy, a w polskim systemie edukacyjnym (jeszcze do niedawna funkcjonującym) dla piątej i szóstej klasy szkoły podstawowej oraz pierwszej, drugiej, trzeciej, czwartej (sic!) klasy gimnazjum.*

¹ K. Waszakowa, *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku: dynamika procesów sprzyjających internacjonalizacji*, „ISSLEDOVANIJA PO SLAVJANSKIM JAZYKAM”, zesz. 16 (1), s. 125-142.

(...) *Badane podręczniki są przeznaczone dla odbiorców w wieku 10-14 lat (s. 9)*, czyli mają z nich korzystać dzieci w okresie średniego dzieciństwa. Tyle tytuł.

Przedmiot, cele, kompozycja i ocena merytoryczna kolejnych części pracy

W logicznie i przejrzysto skonstruowanym *Wstępie* (s. 8-13), wyodrębnionym graficznie tekście na początku pracy, pani Karina Akopova-Krzaczyńska formułuje wyraźniej swoje zamiary badawcze i przedstawia zakres kolejnych rozdziałów. Zasadniczym celem rozprawy i przewidywanych wyników badań własnych uczyniła *zrekonstruowanie obrazu rodziny utrwalonego w wybranych podręcznikach do nauki języka i literatury gruzińskiej oraz języka i literatury polskiej, w tym funkcji każdego członka rodziny oraz relacji między osobami tworzącymi rodzinę* (s. 10). Język i kultura polska i gruzińska nie są spokrewnione, powinny więc odzwierciedlać różne obrazy świata. Ciekawe w takim razie będzie uzyskanie odpowiedzi na pytania: jakie obrazy rodzin wyłonią się po analizie materiału wyekscerpowanego z podręczników szkolnych; w jakim stopniu będą one podobne, a w jakim różne; których norm przestrzegają członkowie rodzin obu narodowości, jakie panują relacje między osobami tworzącymi rodziny; które wartości są szczególnie hołubione, zgodne z tradycją i ważne dla obu narodowości, a które pomijane lub zaniechane? W rozwiązaniu tych zagadnień i uzyskaniu pełnego obrazu pomogą jasno sformułowane przez Autorkę pytania (por. s. 10 pracy), sygnalizowane wyraźnie przed analizą materiału badawczego. Dotyczą one obrazu rodziny polskiej i gruzińskiej i wpływu tekstów podręcznikowych (literackich, publicystycznych, ikonicznych i in.) na kształtowanie postaw i wartości członków rodziny. Sformułowane cele i zadania uznaję jako oczywiste i naturalne, uwzględniając pochodzenie i sytuację rodzinną Autorki: *Z pochodzenia jestem Gruzinką, wychowałam się w tradycyjnej gruzińskiej rodzinie. Od kilku lat mieszkam jednak w Polsce. Tu założyłam swoją rodzinę, wychowuję synka* (s. 8). Oceniam je także jako pragmatyczne, szczególnie dla metodyków nauczania języków obcych, czyli glottodydaktyków, i niezwykle ciekawe – nie tylko dla językoznawcy, lecz każdego człowieka, który interesuje się otaczającym go światem.

Praca liczy w sumie 263 strony maszynopisu, w tym 227 stron to tekst główny. Na pozostałe składają się: wykaz bibliografii – 14 stron, źródła internetowe – 3 strony, wykaz stosowanych w pracy skrótów (skrótów tytułów analizowanych podręczników) – 1 strona, wybrane ilustracje z podręczników gruzińskich – 8 stron, wybrane ilustracje z podręczników polskich – 5 stron. Tekst główny został podzielony na pięć rozdziałów. Trzy z nich, porównywalne liczbowo: I, 29 stron i II, 34 strony oraz IV, 33 strony, mają charakter teoretyczny, natomiast uznaję, iż dwa pozostałe: rozdział III, 38 stron i V, 76 stron, mają charakter praktyczny – badawczy. Z korzyścią dla logiki wywodu byłby zaproponowany tu układ, tym bardziej że w tytule rozdziału III wyraźnie zaakcentowano jego charakter badawczy (*Rodzina w świetle badań*), a z tytułu rozdziału V wynika kontynuacja tych właśnie treści (*Obraz rodziny...*). Moim zdaniem, wyszłoby dysertacji na dobre przestawienie kolejności rozdziałów.

W rozdziale I (s. 14-43) pt. *Językowy obraz świata* są treści związane z dwoma nurtami językoznawstwa: z lingwistyką kognitywną i etnolingwistyką (czyli związkami języka z kulturą).

W podstawowej literaturze z językoznawstwa kognitywnego Autorka szuka teoretycznych podstaw dla JOS, dąży do pokazania języka jako lustra odzwierciedlającego otaczającą rzeczywistość i powiązania językowego obrazowania świata z kulturowym. Wykorzystuje w tym celu starsze i nowsze opracowania (polskie, gruzińskie, rosyjskie, angielskie i in., oryginalne i tłumaczone na język polski), np. Walerego Pisarka, Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego, Elżbiety Tabakowskiej, Jolanty Maćkiewicz, Renaty Grzegorzycykowej, Bernadety Niesporek-Szamburskiej i in.). Po okresie pewnego chaosu – nie tylko terminologicznego, ale i problemów związanych z ustaleniami mającymi potwierdzić lub zaprzeczyć istotność dostrzeżonych elementów języka w JOS – mgr Karina Akopova-Krzaczyńska przedstawia w sposób właściwy metodologicznie stan założeń i badań w określonej dziedzinie jako rezultat wysiłków wielu badaczy (polskich, gruzińskich, rosyjskich i in.). Mamy tu też m. in. przegląd literatury przedmiotowej o kategoriach i prototypach, o stereotypach, profilach i profilowaniu, o konceptualizacji pojęć, czyli podstawowy materiał z językoznawstwa kognitywnego. Wynika z niego, iż język nie tylko umożliwia komunikowanie się, poznanie i zrozumienie sposobów myślenia o świecie i nazywania go, ale także jest świadectwem doświadczeń gromadzonych przez wieki. Pozwala opisać społeczność z całym jej dorobkiem kulturowym i cywilizacyjnym oraz wniknąć w system wartości przez nią uznawany. Doktorantka podejmuje na tej drodze badań następny krok: łączy uznane i stosowane dziś założenia i metody z własnymi propozycjami. Uważa, że *...dzięki tym procesom można odtworzyć różnice i podobieństwa w językowych obrazach świata, charakterystyczne dla języka polskiego i gruzińskiego* (s. 38). Należy pochwalić konstrukcję tego rozdziału: od definicji językowego obrazu świata do zestawienia JOS z kulturowym obrazem świata.

Rekonstrukcja JOS pozwala poznać mentalność społeczeństwa, odkryć wyznawane przez nie ideały. W kontekście języka i kultury mówimy więc o wartościach, JOS jest bowiem zależny od systemu wartości uznawanego przez dane społeczeństwo. Za Jerzym Bartmińskim powtarzam tu słowa: *Wartości są czynnikiem sterującym konstruowaniem wizji rzeczywistości...*². O wartościach traktuje rozdział II pracy (s. 44-78), pt. *Świat wartości*. Uwzględniając przede wszystkim aspekt semantyczny, Autorka przegląda w nim podstawową literaturę normatywną (słownikową) i przedmiotową (ogólną, językoznawczą, filozoficzną – aksjologiczną, socjologiczną, psychologiczną) na temat wartości, zestawia pojęcie wartość z kulturą i na tym tle pokazuje różnice między kulturą kaukaską a europejską. Kończąc ten aksjolingwistyczny rozdział, przypomina miejsce rodziny w hierarchii wartości: *...na najwyższym miejscu w systemie wartości Polaków plasuje się rodzina... oraz Również dla Gruzinów rodzina jest centralną wartością* (s. 78). Sądy te, wysnute z badań językoznawczych i socjologicznych (polskich i gruzińskich) podkreślają wagę rodziny dla przedstawicieli obu narodowości.

² J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*. Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006, s. 133.

Źródłem czerpania materiału badawczego są podręczniki szkolne. Im poświęcony jest rozdział IV (s. 118-151) pt. *Podręcznik szkolny*, a więc temat powiązany ściśle z dydaktyką. Znajdujemy tu definicje podręcznika szkolnego, a także wiadomości o jego funkcjach (informacyjnej, badawczej, transformacyjnej, samokształceniowej), celach i zadaniach (zgodnych z prawem oświatowym polskim i gruzińskim). Ukazane są również porównawczo w podręcznikach polskich i gruzińskich obowiązkowe elementy: segmentacja tekstu, komponenty: informacyjny, zadaniowy, ikoniczny (tu: ilustracje towarzyszące tekstowi, a więc materiał wizualny) i świat wartości, pozostający w zależności od koncepcji wychowawczej „wpisanej” do podręczników. Do powstania rozdziału Autorka wykorzystwała literaturę obcojęzyczną, głównie gruzińską i dawne znane polskie pozycje bibliograficzne, np. z dydaktyki ogólnej (prace Czesława Kupisiewicza, Konstantego Lecha, Wincentego Okonia, Tadeusza Parnowskiego, Kazimierza Sośnickiego i in.) oraz teksty współczesne³ a także różne adresy internetowe i dokumenty oświatowe.

Treść rozdziałów I, II i IV stanowi dobre podłoże dla badań przeprowadzonych przez Doktorantkę. Relację z nich umieściła w rozdziałach III i V – te części dysertacji uznaję za bardzo wartościowe pod względem poznawczym.

W rozdziale III (s. 79-117), pt. *Rodzina w świetle badań*, obok tradycyjnego przeglądu definicji wyrazu (dlaczego „pojęcia”?) *rodzina* – od etymologii do współczesności – są rozważania o różnych typologiach rodziny, jej strukturze, pełnionych funkcjach (np. wychowawczej, ekonomicznej, emocjonalnej i in.), kontaktach między członkami rodziny i – najciekawszy podrozdział – o modelu rodziny gruzińskiej i polskiej. Przed jego napisaniem Autorka założyła, wykorzystując własne doświadczenia i obserwacje, że modele te ...*różnią się między sobą* (s. 94). Faktycznie, tak jest, ale nie może być przecież inaczej, gdy pozna się i uwzględni historię obu narodów. Materiału i wiedzy na ten temat Autorka dostarcza, podając skrótowo *rys historyczny* modelu rodziny gruzińskiej, a następnie rodziny polskiej i omawiając współczesny obraz obu rodzin. Na końcu rozdziału III jest porównanie wyników badań literatury przedmiotowej (głównie socjologicznej i aksjologicznej). Wynika z nich kilka słusznych uogólnień, np. *Polska rodzina zmienia się szybciej niż gruzińska* (s. 111); tradycyjny model w rodzinie polskiej zastępowany jest modelem partnerskim; widoczne jest rozluźnienie więzi między członkami rodziny; *nadmierny indywidualizm ujawnia się zarówno w sferze psychicznej, jak i w sferze fizycznej* (s. 113); *dla polskiej rodziny tradycje już nie odgrywają takiej ważnej roli jak dla rodziny gruzińskiej* (s. 116); w przeciwieństwie do polskiej *rodzina gruzińska nadal jest tradycyjna i raczej zamknięta dla „nowości”* (s. 117).

Potwierdzenie tych sądów i całościowy obraz rodziny przynosi lektura najobszerniejszego, składającego się z czterech podrozdziałów, rozdziału V (s. 152-223) pt. *Obraz rodziny w gruzińskich i polskich podręcznikach do nauki języka ojczystego*. W pierwszym podrozdziale Doktorantka charakteryzuje te serie gruzińskich i polskich podręczników do nauki języka i literatury ojczystej,

³ Np. K. Gąsiorek, D. Krzyżyk, H. Synowiec: *Funkcje i struktura oraz język podręczników do kształcenia zawodowego. Przewodnik dla autorów i wydawców*, Warszawa 2010),

z których zebrała materiał badawczy. Przedstawia krótko ich zawartość: różnorodne teksty, szatę graficzną i komponent sterujący, tzn. ćwiczenia, zadania, pytania i polecenia. W dwu następnych ukazuje wyniki swoich analiz, tzn. obraz rodziny utrwalony – kolejno – w podręcznikach gruzińskich (40 stron) i w podręcznikach polskich (26 stron). Nie dziwi dysproporcja, czyli stan nierównowagi między wielkością tych podrozdziałów, gdy uwzględni się ich zawartość treściową. Wprawdzie konstrukcja obu podrozdziałów jest tożsama, tzn. prezentowane są takie same tematy: ogólna charakterystyka rodzin, życie codzienne, wychowanie dzieci, osoby tworzące rodzinę (rodzice, potomstwo dziadkowie, członkowie dalszej rodziny), relacje między członkami rodziny, pielęgnowane wartości i tradycje oraz funkcje rodzin, lecz – jak się wydaje – w podręcznikach gruzińskich materiału poświęconego rodzinie jest więcej, szczególnie takiego, który odzwierciedla jej tradycyjny model, np. sposób wychowywania dzieci, *wysoka pozycja aksjologiczna matki* (s. 169), utrzymywanie „ciepłych” kontaktów z dalszymi członkami rodziny, *pielęgnowanie wartości społecznych, takich jak ojczyzna, rodzina oraz transcendentnych (wiara chrześcijańska)*, s. 187, a także *starych gruzińskich zwyczajów i obyczajów, np. biesiadowanie – supra...* (s. 190) itd. Szkoda, że w pracy, np. po wykazie analizowanych podręczników: 5 gruzińskich i 5 polskich (s. 250) oraz materiału ilustracyjnego z podręczników gruzińskich (s. 251-258) i polskich (s. 259- 263) nie ma podanej ani liczby, ani tytułów zebranych z nich do analizy tekstów i innych materiałów. Informacje na ten temat są jedynie cząstkowe, w dolnych przypisach w postaci skrótu tytułu podręcznika i strony, na której tekst występuje. W zaistniałej sytuacji, aby czytelnik pracy w pełni wiedział, o jakim tekście jest rzecz, powinien mieć przed sobą 10 podręczników i – najważniejsze – znał i język gruziński, i język polski. Zapewne niewielu jest takich odbiorców. Może w takim razie należałoby rozszerzyć przypisy i podać w nich tytuły analizowanych tekstów?

Pracochłonne badania Autorki dostarczyły bogatego i konkretnego materiału do zredagowania podsumowującego podrozdziału badawczego: *Porównanie obrazu rodzin w analizowanych podręcznikach* (s. 224-228). Uważam, że ta część pracy jest zbyt pobieżnie opracowana, tym bardziej że odpowiednie fragmenty już wcześniej znalazły się w dysertacji (w podrozdziale 5.3.). Wystarczyło je tylko zebrać. Np. ze s. 197, gdy przedstawiany jest obraz rodziny polskiej, znajduje się ocena porównawcza: *jest bardziej zróżnicowany niż ten obecny w podręcznikach gruzińskich*; ze s. 201 fragment: *Podobnie jak w podręcznikach gruzińskich, tak i w podręcznikach polskich nie znajdziemy obrazu wspólnej zabawy dzieci i rodziców*, ze s. 204 uzupełnienie w nawiasie: *Dziewczyny chodzą do kawiarni z koleżankami, zaś chłopcy wymieniają się grami komputerowymi (takich zachowań dzieci nie obserwujemy w tekstach z podręczników gruzińskich)*, por. także inne zdania uogólniające. Korzyści, cenne dla komunikacji społecznej, językoznawstwa, dydaktyki i pedagogiki, płynące z podjętych działań Doktorantka trafnie zebrała w *Uwagach końcowych* (s. 229-232), podkreślając ich zastosowanie praktyczne: dla nauczycieli, rodziców uczniów, autorów programów nauczania i wychowania, dla autorów podręczników, dla tłumaczy teksów gruzińskich na język polski (i przeciwnie), dla pracowników socjalnych, *dla osób zamierzających założyć rodzinę europejsko-*

kaukaską (s. 232). W zakończeniu znajdujemy ponadto optymistyczny dla odbiorców postulat dalszych badań: *Prowadzone analizy i uzyskane wyniki mogą przyczynić się do rozpoczęcia dalszych badań, pogłębienia, poszerzenia zasobu wiadomości na temat językowego obrazu rodziny, świata wartości (wychowania ku wartościom) i książek edukacyjnych* (s. 232).

Całość ocenianej pracy dopełnia (na 14 stronach) imponujący wykaz bibliograficzny literatury naukowej w kilku językach. Jest tu literatura podmiotowa, czyli materiał badawczy: 5 podręczników gruzińskich i 5 polskich oraz około 250 pozycji literatury przedmiotowej z wielu dziedzin, np. językoznawstwa, kulturoznawstwa, dydaktyki, pedagogiki, filozofii, socjologii i in. oraz 23 adresy internetowe. Są prace w języku polskim, gruzińskim, rosyjskim, angielskim, niemieckim. Autorka umieściła razem prace zwarte i artykuły, a także wydawnictwa normatywne (słownikowe i encyklopedyczne) oraz źródła internetowe. W przyszłych pracach naukowych radziłabym Autorce unikać cytowania różnych poglądów za kimś. Przykładowo, jeżeli uznajemy sąd z pracy Stanisława Ossowskiego za potrzebny i ważny, to nie cytujemy go, jak w przypisie 88, z monografii Ryszarda Jedlińskiego, lecz sięgamy do oryginału. Liczba monografii i artykułów wykorzystanych do napisania dysertacji i sposób sporządzania przypisów świadczy o dobrej orientacji Doktorantki w literaturze przedmiotu i jej umiejętnym użyciu. W sumie, należy docenić i wyróżnić wartość informacyjną rozprawy. Rodzina gruzińska, panujące w niej zasady, przede wszystkim kultywowanie tradycji, historia, często tak odległe od zwyczajów i obyczajów polskich, może fascynować. Uznaję więc, iż obraz rodziny wykreowany na podstawie tekstów zebranych z gruzińskich i polskich podręczników może przynieść jeszcze wiele innych korzyści, np. rozbudzić chęć poznawania świata i zainteresowanie obcą i rodzimą historią i architekturą, wzbudzić podziw i pragnienie naśladowania innych kultur i ludzi itd.

Język rozprawy

Rozprawa nie jest wolna od niedociągnięć językowo-stylistycznych. Za usterki stylistyczne uznaję stosowanie zbędnych uosobień, np. *...podręczniki utrwalają..., podręcznikowe teksty włączają...* (s. 208); *Podręczniki sporadycznie przekazują nam...* (s. 209) i in. podobne. Są też inne niedociągnięcia, np. błędy literowe. Niewielkim usprawiedliwieniem ich obecności może być pośpiech i nie zawsze staranna korekta. Szczególnie w rozdziale 5. (a więc przy końcu pracy) jest wiele takich usterek, które można by uznać za techniczne, komputerowe, świadczące też prawdopodobnie o zmęczeniu Autorki.

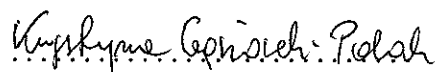
Wniosek końcowy

Mgr Karina Akopova-Krzaczyńska dowiodła, że opanowała zasady napisania pracy doktorskiej. W przedstawionej do oceny rozprawie pokazała niezwykle ciekawy wycinek rzeczywistości (obraz rodziny), wykorzystując teksty z podręczników gruzińskich i polskich. Dysertacja, obok znaczącego waloru poznawczego, ma ważny aspekt praktyczny. Materiał analityczny i wnioski z niego wyprowadzone mogą być bowiem z powodzeniem wykorzystywane nie tylko do realizowania celów dydaktycznych (np. powstawania podręczników), lecz także celów

wychowawczych (np. w przygotowywaniu programów całościowego rozwoju dzieci i młodzieży).
Trzeba również w całości wyróżnić i docenić wartość informacyjną i dokumentacyjną pracy.

Rozprawa mgr Kariny Akopovej-Krzaczyńskiej nt: *Obraz rodziny w gruzińskich i polskich podręcznikach do nauki języka ojczystego (studium porównawcze)* w pełni spełnia warunki określone w art. 13. 1. ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym. Stwierdzam, iż stanowi ona nowe, oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Kariny Akopovej-Krzaczyńskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Krystyna Gąsiorek-Polak

Kraków, dn. 19 sierpnia 2020 r.